

Vill du vara snäll

Ystad Allehanda 2003

I mina krönikor återkommer jag ofta till samerna. Som om jag fått Sameland på hjärnan. På sätt och vis har jag det. Deras livshållning har berikat mitt liv men också gett gödning åt mitt filosoferande.

Ett av mina starkaste minnen skedde för snart tjugo år sedan. Vi hade avslutat en dokumentär och bjöd de medverkande på middag på hotellet. Jag satt med Lars-Henrik och Tomas och maten hade kommit in.

– Var snäll och räck mig saltet, sa jag.

– Nej, svarade de och flinade.

Jag blev förvirrad men förstod att frågan var felaktigt ställd, så jag provade igen.

– Kan du räcka mig saltet?

De skakade på huvudet. Tyst för mig själv provade jag andra formuleringar. Lars-Henrik skrattade och gav mig saltet.

Så kom vi till kaffet och efterrätten. Glömsk om situationen en stund tidigare sa jag:

– Var snäll och räck mig sockret.

Återigen nekades jag, återigen provade jag andra ordval.

– Kan du inte räcka mig sockret?

– Vill du vara snäll och räcka mig sockret?

– Kan du vara så snäll och sträcka sockret åt mig?

Jag hittade inte koden, killarna fnissade och avslöjade det rätta:

– Ge mig sockret.

Ge mig sockret. Jisses.

I vår kultur är ”ge mig” ohövligt och snuddande nära en order.

Så säger man bara inte. Med mössan i hand skrapar vi med foten, bockar och bugar och snirkclar med språket.

Men Lars-Henrik och Tomas menade att mitt sätt att fråga är falskt; varför skulle de inte kunna ge mej saltet? Eller inte vilja?

Eller inte vara snälla nog?

När man gör visit i norr så knackar man inte, utan går in och sätter sig i kökssoffan, byter några ord och efter en stund frågar värden:

– Kaffe?

– Ja, tack.

När jag själv, här hemma, får besök av gäster blir jag glad och vill bjuda på något. Kaffe är vårt sociala centrum, vår fredspipa, så jag frågar:

– Vill du ha kaffe?

– Nä, det är bra...

Man hör att det finns en tvekan i svaret och gör ett försök till:

– En liten kopp?

– Njae... tack, det är bra...

– Te kanske?

– Nej tack.

– Ett glas vin? En öl? Saft? Vatten?

– Nä tack.

– Är det säkert att du inte vill ha en kopp kaffe?

– Tja, om du ändå har, så kan jag ta en kopp.

Jag sätter på en kanna, säger jag och öppnar köksskåpet.

– Nej, nej! Inget besvär bara för min skull!

– Det är inget besvär.

– Jaha. Nähä. Ska du själv ha?

– Ja, jag tar gärna en kopp.

– Okej, då gör jag också det.

Visserligen överdriver jag dialogen lite, men inte mycket. Det ingår i den sociala dansen att värden trugar och gästen tvekar

– och det kan göra mej tokig.

Förvisso kunde jag bara sätta på kaffet, utan att fråga, men varför ska jag koka kaffe om gästen vill ha te? När det inte gör mej någon skillnad?

Men det handlar om en procedur där värden undrar om gästen har ett snabbt ärende eller vill sitta en stund, och gästen undrar om han kommer lägligt eller inte. Varför kan man inte tala rent ut?

Jag har minnen från barndomen då vuxna slog sina handflator mot låren och sa:

– Nej, nu är det dags att tänka på refrängen.

Det betydde att det var dags att gå hem.

Undrar var uttrycket kommer ifrån? Står refrängen för det som är ständigt återkommande, vardagen?

Vanligare i vår tid är att vi säger något med ordet MÅSTE:

– Nu måste jag gå, ska upp tidigt imorgon.

– Nej, men inte ska du gå redan. Du har ju precis kommit. Ta en kaka till.

– Ja, hm, tack, ja, nej, jag måste tyvärr gå. Måste upp sex imorgon. Måste hämta barnen på dagis. Måste till affären innan de stänger. Måste tvätta.

Man urskuldrar sig och det vore helt otänkbart att säga:

– Tack för mej. Det var trevligt. Nu vill jag hem.

En gäst får inte VILJA gå hem och en värd MÅSTE truga.

I Sameland trugar man inte och den som vill gå reser sig upp, säger hejdå... och går.

I början satt vi svenskar och tittade fånigt på varandra. Vad hände? Varför fick hon så brått? Sa jag något sårande? Varför gick han så abrupt, blev han stött?

När jag själv var gäst drog jag hela den svenska harangen:

– Tack för kaffet, det var jättetrevligt. Men nu måste jag gå, bussen går om en kvart och jag måste hinna med den för jag ska... bla bla bla...

Orden växte i munnen och blev kletiga som knäck. Några log klurigt åt mitt stammande, ungefär;

– Det var trevligt att du kom på besök och någon gång måste du vidare ut i livet och du bestämmer själv när det är dags.

Om man kommer på spontanbesök i norr och värden har något att göra sitter han inte och skruvar på sig. Han går ut i vedbon och hugger ved, eller in i garaget och lagar scootern, eller tar bilen och kör till affären.

Det betyder inte att man är ovälkommen. Man kan stanna.

Sitta i köket och bläddra i ett annonsblad. Tills värden kommer in igen och själv ska ha kaffe. Eller så kan hänga med ut i boden och lava ved. Eller så kan man komma tillbaka en annan gång.

Kommer man mitt i middagen så tas det fram en tallrik till och en stol skjuts fram till bordet. Antingen räcker maten eller så gör den inte det. Antingen vill man bjuda eller så vill man inte. Men man urskuldar sig inte utan litar på att besökaren förstår att han eller hon är välkommen. Eller att det kommer ett annat tillfälle då det passar bättre.

Det tog tid för mig att lära mig det här sättet att förhålla sig.

Att vara tydlig och att lita på att andra svarar vad de menar. När jag väl vant mig fann jag det oerhört befriande. Att bli bemött som en människa i rörelse och utan onda avsikter.

Många samer upprepar vad som sägs. Inte allt och alltid, men sådant som är viktigt för det gemensamma.

– Jag kommer på tisdag.

– Du kommer på tisdag.

Det samiska språket bygger på principen ”stå för den du är och lita på att andra också gör det”.

I deras gamla kultur, där överlevandet var ett gemensamt företag, tog samerna ansvar för varandra genom att ta ansvar för sig själva. På skidor i -30° duger det inte att ha för lite kläder på sig. Den som inte ser om sitt bästa kan råka illa ut – och det blir livsfarligt för hela gruppen.

Att ta ansvar för de andra genom att ta ansvar för sig själv - och att lita på att andra gör detsamma - är egentligen den sanna anarkismen.

Det handlar om ansvar och tillit.

Inte om egoism, och det utesluter inte heller omtanke. Men man lägger inte över ansvaret för sitt liv på andra. Och tvingar inte heller andra att gissa vad man själv tänker eller önskar.

Vi är alla här tillsammans, vi vill varandra väl och du vill ha saltet – här är det.

Hos oss kan det vara så komplicerat. Vi snor in oss i språklig servilitet och hittar knappt hittar ut igen. Jag tror att det har menlig inverkan på umgänget, vi tvekar att bjuda in och tvekar att göra spontanbesök. Vi tar upp almanackan och bokar en kväll för att vara säkra på att den andre har tid och lust. Eller så struntar vi i det.